

DOĞADAN KONUTA HACETİN SERÜVENİ*

The Adventure of The Toilet from Nature to House

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ [ID](#)

Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
hhhalac@eskisehir.edu.tr Eskişehir/Türkiye

Mimar Halit HALAÇ [ID](#)

hhhalac@yahoo.com Eskişehir/Türkiye

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Hacet, Tuvalet, Hela, Klozet, Kanalizasyon.

Keywords

Toilet, Toilet Bowl, Closet, Sewer, Excrement.

İnsanoğlunun ilk zamanlardan beri nerelerde yaşadığını hep merak etmiş, barınak ve konut kavramlarının gelişimlerini takip etmiş ve konut tiplerinin oluşumunda coğrafyanın etkisini kavradıktan sonra da bunları karşılaştırarak entelektüel zenginliğimizi artırmaya çalışmışızdır.

Bu çalışmada, herkes tarafından bilinen, ancak telaffuz dahi edilmeyen, olmazsa olmaz kahramanları deşelemenin yollarını araştırarak ve konut diye ifadelendirdiğimiz yapının içine nasıl hapsedildiklerini keşfetmeye çalışacağız. Bahsi geçen kahramanlardan bu çalışmada bahsedilecek olan tuvaletin; M.Ö. 3000 yıllarından günümüze, heladan klozete dönüşme sürecini kronolojik bir dizgi ile literatürdeki bilgiler ışığında irdelemeyi hedefledik.

Anlaşılağı gibi, insanoğlu ihtiyacını giderme derdine çareyi doğanın kollarından başlayarak, seyyar oturaklardan, sabit kapaklı oturaklara, genel hela merkezlerinden, şatolara eklenen gardroblara uzanarak ancak beş bin yılda bulabilmiştir. Tüm tarihsel süreçte toplumların kentlerinde ve insanların bireysel yaşamlarında bu sorun ve bunun yarattığı pislik, koku ve hastalık gibi daha büyük sıkıntılar ile nasıl mücadele ettiklerine tanık olmuş, bu problemlerin çözümlerine dair ne gibi çalışmalar yapıp, bu çalışmaların hangi gelişmelere sebep olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

We have always wondered where mankind has lived since the earliest times, followed the development of the shelter and housing concepts and tried to increase our intellectual wealth by comparing the effects of the geography on the formation of housing types.

In this study, we will try to explore the ways of deciphering heroes, which are known by everyone, but not even pronounced, and how they are imprisoned in the structure that we call housing. The mentioned heroes will be mentioned in this study; B.C. From 3000 years to the present day, we aimed to examine the process of converting to the toilet from a chronological order in the light of the information in the literature.

As can be understood, the human need to solve the need to address the nature of the arms of the nature, mobile seats, fixed-door seats, general hela centers, wardrobes attached to the castle was able to reach five thousand years, reaching out. Throughout the historical process, we have seen how societies struggle in the cities and people's personal lives with this problem and the bigger problems such as dirt, odor and disease.

* Bu makale Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi adlı 2-4 Mayıs 2019 tarihli kongrede sözlü olarak sunulmuş “Hacetin Evrimi” adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca, konut denilen ve insanı sarmaladığına inanılan barınağın gelişim süreçleri takip edilmiştir. İnsanoğlu, ilk insandan bugüne değin nerelerde yaşadığını merak etmiş ve araştırmıştır. Konut tiplerinin oluşmasında coğrafyanın etkisinin keşfedilmesinden sonra ise bu tiplerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi ile bilgi birikimin artırılmasına uğraşmıştır.

Bu çalışma ile planlanan, konut adı verilmiş olan bu üst ölçeğin parçalarını irdelemektir. Burada da öncelikle konutun, herkes tarafından bilinmesine rağmen telaffuz dahi edilmeyen, olmazsa olmaz önemli bir parçası ile başlanmıştır. Tüm tarih boyunca insanların tuvalet ihtiyaçlarını nasıl giderdikleri irdelenecek ve sonuç olarak da insanoğlunun hacet ihtiyacını doğada karşılarken, sonrasında yaşamın en derin yerlerine nasıl koyduğu konutun içine nasıl hapsettiği araştırılmıştır. Daha çok bir sorun haline dönüşen bu zorunlu eylem ile tüm tarihsel süreçte toplumların kentlerinde ve insanların bireysel yaşamlarında mücadelesi kronolojik bir dizgi ile incelenmiştir.

2. TUVALETİN EVRİMİ

Uygarlıklar beşiği Mezopotamya, karmaşık toplumsal ilişkileri denetlemeye yönelik çabalarından dolayı, tüm tarih boyunca önemsenen bir kıymete sahiptir. Sümerlerin ünlü kralı I. Sargon M.Ö. 3000 yıllarında yaptırdığı sarayında altı adet tuvalet koydurarak, temizlik dünyasında da önemsenmeyi hak etmektedir. Tuvaletler bir lağım çukurunun üstünde ve kullanıcının rahatlamasına yardımcı olmak adına, arkalıklı bir oturak tasarlamaya kadar ilerletilmiştir (Naumann, 1985).

Yine eş zamanlarda, Pakistan yakınlarındaki Harappanların (İndus Uygarlığı olarak da tanınan toplum) iki katlı sağlam tuğladan inşa edilmiş evleri olduğu bilinmektedir. Ancak evlerin sokak lağım kanalına açıldığı yakın tarihlere kadar keşfedilememiştir. Aynı uygarlık kentteki kötü kokuyu yok etmek adına da, sokak lağım kanallarının üzerini kapatma düşüncesini de geliştirebilmiştir (Naumann, 1985).

Doğuda bu uygulamalar yer alırken, batının aydınlık uygarlığı Minos, görkemli varlığını devam ettirmekteydi. Knossos Sarayının 1400'ü aşkın odasının varlığından, sifonlu tuvaletlerinin varlığı çok daha ilgi çekici olmaktadır. Su ise saraya; çatıdaki yağmur sularının bir sarnıçta toparlanıp, konik biçimli kiremitlerin birleşimi ile oluşturulan kanallar aracılığı ile getirilmiştir. Bu kanalların biçimi ve birleşimi ise, suyun hızlı akışını kontrol altında tutacak şekilde olduğundan dikkate değerdir. Tuvaletlere kadar gelen su, sadece temizlik açısından değil, aynı zamanda kullanılan teknikler dolayısı ile de ciddi bir medeniyet göstergesi olarak algılanmalıdır. Aynı zamanda oturakların deliklerinin kullanım sonrası ahşap bir panelle kapatılıyor olması da koku duyarlılığı ve estetik anlayışın varlığının keşfi olarak görülebilmektedir (Julie, 1997).

Mısır'ın coğrafyasının uygarlıklar düzlemine uzaklığı ve verimli Nil kıyılarının ürettiği zenginliği, hep gelişmişlik olarak değerlendirilmektedir. Siyasal yapısının güçlülüğü, otoritenin baskınlığı, kapalılıkla da birleşince; çağının çok önünde bir uygarlık ile karşılaşmaktadır (Naumann, 1985). Her alandaki gelişkinliklerine rağmen, temizlik konusunda sınıfta kalacak düzeydedirler. Yüksek memurların evlerinde, Mezopotamya'daki oturağın benzeri tuvaletlere rastlanmıştır. Büyükçe bir kuyunun içine yerleştirilen seyyar vazoya, ergonomik bir tasarıma sahip oturaktan hacetin yapılması mümkündür. Tarihin babası Herodot, sadece Yunan'ın siyasal ve toplumsal olayları incelemekle kalmamış, seyahat ettiği coğrafyalardaki izlenimlerini de aktarmıştır. Ona göre; Mısırlılar gariplikler içeren bir toplumdur, orada her şey bilinenin tersine işlemektedir. Kadınlar ticaretle uğraşırken, erkekler evde dokuma yapmaktadır. Kadınlar yükü omuzlarında taşırken, erkekler ise başında taşımaktadır. Kadınlar ayakta hacet giderirken, erkekler ise oturarak ihtiyaçlarını gidermektedir (Julie, 1997).

Mısır'da iktidar sahibi firavun tanrısallık güçlere de sahip olduğundan, bir ölümlü gibi hacet giderme eylemini yapmayı kendine çok da yakıştıramamıştır. Bu ihtiyaç giderme eyleminin tanrısallığı zayıflattığını hissetmiştir. Bu nedenle; şafak vakti güvenilir adamlarıyla, saraydan gizlice çıkıp kendisini çölün kızgın kumlarına atmış ve hacetini bu şekilde görmüştür. Çölün ıssızlığı ve sıcaklığı dışkılarının ve çöpün, güneş ışınlarıyla çok kısa sürede parçalanarak yok edilmesine olanak tanımaktadır. Bok böceği de; uğursuzluğu yok eden, talihsizliği uzaklaştıran bir tılsım olarak kabul edilir. Çiftçilerin yardımcısı sayılan bu böcek, dışkıyı sürüklemeye esnasında toprağı verimli hale getirdiğinden ötürü de ciddi saygınlık kazanmıştır (Julie, 1997). Firavun gibi tanrısallık bir düşünce altlığına sahip olduğuna inanan pek çok

Uzakdoğu yöneticisinin "...benim gibi dünyayı sarsacak kadar kudretli bir varlığın bedeni nasıl olur da böylesi bir çirkinliği peydahlayabilir." diyerek intihar ettiği söylenmektedir (Aries ve Duby, 1988).

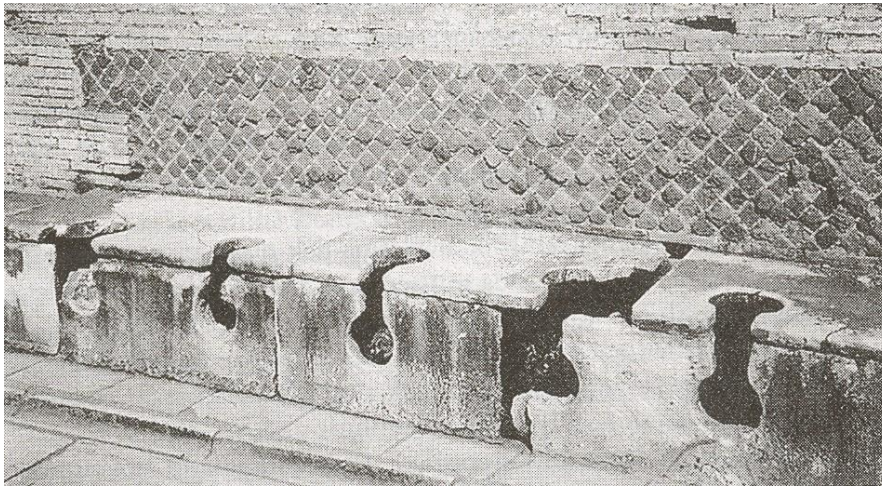
İbraniler, pek çok tanrının yanı sıra bir de Bel-Phegor adını verdikleri bir dışkı tanrısına ihtiyaç duymuşlardır. Bu aslında tarım toplumlarının tamamında rastlanılan bir durumdur, gariplik yoktur. İlginç olan durum ise tanrıya adak konusudur. Sunağın önüne gidilip, tanrının gözü önünde hacetin yapılması ile tanrıya istediğinin verildiğine inanılmaktadır (Julie, 1997). Tanrı temizliğin kurallarını koymak için bir talimat vermiştir. *"Kampınızın dışında, gideceğiniz belirli bir alan olacak. Araç gereçlerinizle bir kürek alacaksınız. Dışarıda hacetinizi giderdiğinizde bir delik kazacak ve üstün örteceksiniz. Tanrınız sizi korumak ve düşmanlarınızı size teslim etmek üzere sizinle birlikte hareket edecektir. Bu nedenle kampınız kutsal olmalıdır."* (eski ahid 23/12)

Tanrının temizlik konusundaki uyarısı, pek çok Yahudi'nin evinde ilkel tuvaletler yapmasına neden olmuştur. On altıncı yüzyıl sonunda ise tuvaletler "onur evi" adını alacaktır. Hahamlara göre tuvalet dışkı yiyen, temiz olmayan ruhların barındığı mekandır. Bu mekanda bulunan ruhların bedene girmemesi için, nefes almamak en ideal yol olarak belirlenmiştir (Carcopino, 1940).

Yunanlılar, düşünce üretmekte, hayatı sorgulayıp derinliğine anlamaya gayret etmiş fakat daha basit olan bu işleri ihmal etmişlerdir. Sadece üst sınıf insanların konutlarında Mısır'dakine benzer bir yapılanma olduğu bilinmektedir. Toplumun geriye kalan kısmı ise doğanın özgür kucağına kendini bırakmayı tercih etmiştir. Dönemin moda olan davranışı, süslü bir lazımlığa sahip olmaktır. Taşınabilir tuvalet hem hayatı kolaylaştıran bir unsurdur, hem de soyluluk göstergesidir (Carcopino, 1940).

Romalılar, askeri alandaki başarıları ile hızla büyürken tüm dünya zenginliklerini anavatana taşımaya da ihmal etmemişlerdir. Zenginlik üretmek için ticaretin yanı sıra sömürgecilik, tek güç olmalarını sağlamıştır. Mimarlık ve mühendislik alanında gelişmek için gerek paraya gerek ise insan gücüne fazlasıyla sahiptiler. Su kanalları ile ünlü Romalılar, kendilerinden önce Etrüskler tarafından inşa edilmiş olan beş metre çapındaki kanal Cloaca Maxima'yı genişleterek işe başlamışlardır. Kentin lağım sistemi yedi dal olarak sokakların altından akarak bu kanala ulaşmıştır. Romalı bilim adamı Pinly'ye göre bu kanal; *"Roma'nın en büyük başarısıdır"* ve bugün Roma'da halen kullanılmaktadır (Carcopino, 1940).

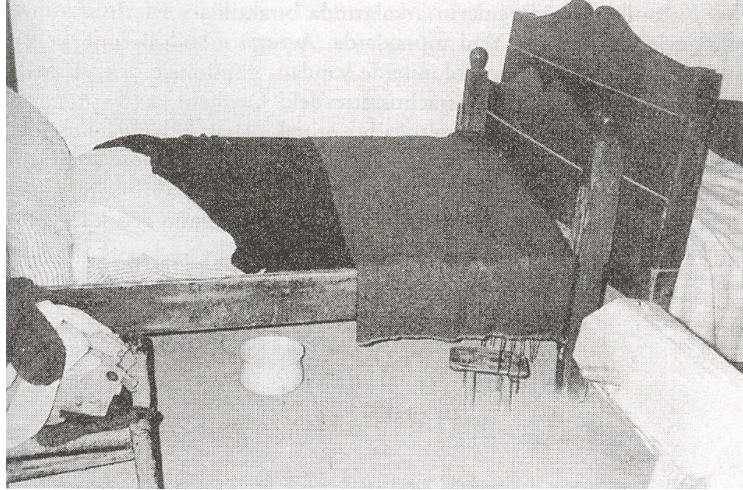
Evlerinden kanala bağlantı yapamayan halk ise en az hamamlar kadar önem taşıyan genel hacet merkezlerini tercih etmiştir (bkz. Resim 1). Roma toplumunun yapısal şemasına uygun olarak, bu mekan bir sosyal merkez yada rehabilitasyon aracı olarak da değerlendirilebilmektedir. İnsanlar tarafından hedefi şaşırımları mümkün olmayan bir taşın üzerine sırasıyla oturulup, hacet giderme süresi içinde; partiler organize edilmiş, siyaset konuşulmuş, iş anlaşmaları gerçekleştirilmiştir (Emiroğlu, 1996). Hacet merkezleri tam bir sosyalleşme alanı olmuştur. Kentte İ.S. 310'lu yıllarda irili ufaklı 140'tan fazla genel tuvalet olduğu bilinmektedir. Ostio'daki tuvalet kalıntıları eski görkemli yapıyı çok ifade etmese de üzerine yazı yazılmasını engelleyen tanrı ve tanrıça resimleri ile bezendiği bilinmektedir. Tanrıların resimlerinde tahribat yapmak da Roma yasalarında ciddi bir suç olarak kabul edilmiştir (Julie, 1997).

Resim 1. Genel hacet merkezi

Genel tuvaletler şık bir tasarıma ve malzeme kullanımına tanık olsa da, temizlik araçları bundan pek sebeplenememişlerdir. Tuvaletlerin önüne koyulan kovalarda bulunan sünger takılı sopa, sadece insanların arkasını silmekte kullanılmıştır. Herkes temizlendikten sonra, süngerli sopasını önündeki kovada temizleyip, yanındakine kullanması için vermiştir. Tuvaletlerin önündeki hendeklerdeki suda ise insanların pislikleri birikmiş, bu hendekteki su ya lağım çukuruna ya da kanala ulaştırılmıştır (Vigarello, 1996).

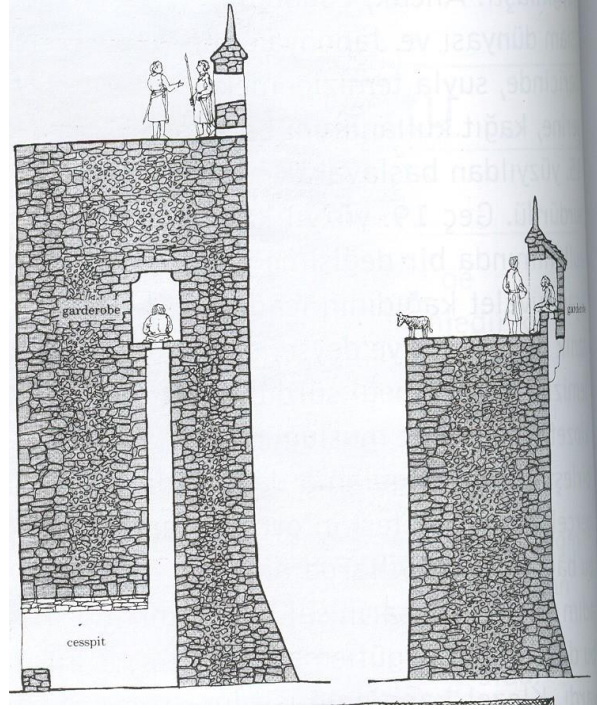
Evde gerçekleşen bireysel hacet giderme eyleminde kullanılan araç ise oturaklar olmuştur (bkz Resim 2). İhtiyaç giderildikten sonra ya bir lağım çukuruna boşaltma yapılmış ya da içindeki pislik pencereden aşağıya atılmıştır. Genellikle ikincisi tercih edilmiş ve bu bir gelenek halini alarak ortaçağ sonlarına kadar varlığını devam ettirmiştir. Ancak ulu Roma iktidarı, pencereden hacet boşaltım esnasında meydana gelebilecek kazalara karşı önlemlerini ve cezalarını önceden kestirebilmiştir. Tıbbi harcamalar ve iş yapamamaktan dolayı meydana gelebilecek zararlar kavanozu boşaltandan talep edilmiştir. Eğer atan tespit edilemez ise, kavanozun boşaltıldığı binanın tüm kullanıcıları tazmin ile cezalandırılmıştır. Böylece önemli sayılabilecek türden bir oto-kontrol ağı da kurulmuştur. Oturakların evlerin pencerelerinden boşaltılması, Juvenal tarafından "*bilinmeyen tepelerden gümbür gümbür inen fırtına*" olarak adlandırılır. Juvenal ayrıca, Romalının hacet giderme ihtiyacından para kazanmaya çalışan genel tuvalet işletmecilerine kızmıştır. İdrardaki amonyağın temizleme ve leke çıkarma kabiliyeti olduğunu keşfedip, bedavaya hacet giderken temizlikçilere de kızmıştır. İmparator Vespasian'ın idrar kavanozlarına koyduğu vergiyi de aynı şekilde onaylamamıştır. Ona göre "*tuvalet ihtiyacından para kazanılmaz*"dır (Carcopino, 1940).

Resim 2. 17. yy Amerikan Evi Oturağı

Romanın ziyafetleri de ünlü olmuştur. Akşam yemekleri iki ile on altı saat sürmekteydi. Bu güzel ve uzun zaman diliminde ortamı terk etmeden rahatlamak icap eder ise parmakların şıktatılması yeterli olmaktadır. Bu eylemin ardından hizmetkar bir kölenin oturağı ulaştırması da servisin bir parçası olmuştur (Emiroğlu, 1996).

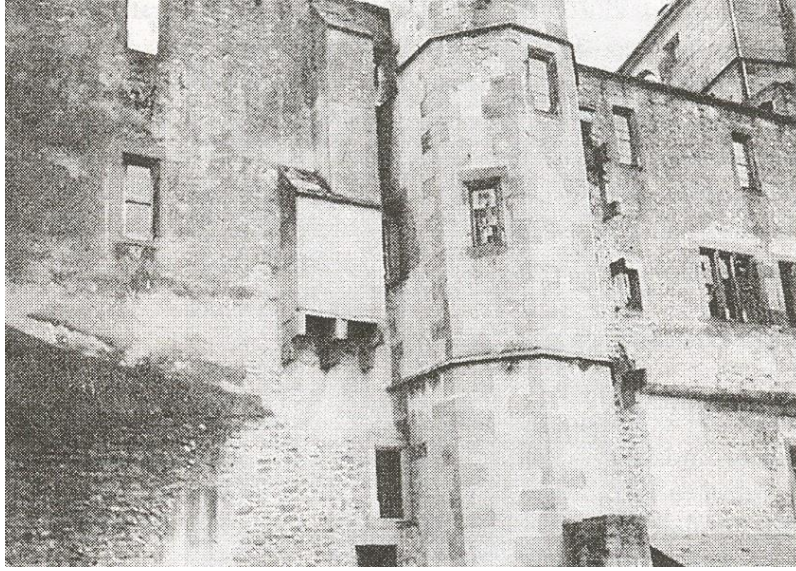
Romalılar askeri güçlerinden dolayı, fethettikleri her yere kendi yapı tiplerini de götürmüştür. İngiltere'de bulunan kalıntılar Pompei ile benzerlikler göstermektedir. Bir avlu çevresindeki yapıların köşelerinde tuvalet ve mutfak gibi servis hacimleri yer almaktadır. Kenti barbarlara karşı korumak için yaptıkları surlarda ise, pratik bir mühendislik kafası ile en üste tuvaletleri yerleştirmişlerdir. Böylece sığrama ve dolma tehlikesini aza indirmişlerdir (Carcopino, 1940). Bir anda yirmi kişinin ihtiyacını görmesine yetecek kadar büyüklük tasarlanmıştır. Kumandanların açık arazide kullandığı ihtişamlı oturak bir müddet sonra sürekli bir koltuk haline gelmiştir. Büyük kumandan bu koltuk sayesinde yanındakilere çaktırmadan işini görebilmiş ve savaşı idare etmek gibi kutsal bir görevi de ihmal etmemiştir. Mısır firavununun erdem zayıflığı olarak algıladığı durum, Romalı kumandanı da hükmü altına almıştır. İlerleyen yıllarda bu durum "Fransız kibarlığı ve asaleti" ile özdeşleşmiştir (Tutel, 2001).

Resim 3. Ortaçağ Şatosunda Hela Tipleri

Ortaçağ zamanları, pek çok düşünce üreticisi tarafından romantik zamanlar olarak hatırlanmıştır. Özellikle Endüstri Devrimi sonrasında Avrupa'da meydana gelen sosyal ve toplumsal bunalım, insanların Ortaçağ'ın eski ve refah içindeki zamanlarına duyulan özlemi artırmıştır. Kral Arthur 'un cesareti ve dürüstlüğü, Sir Lancelot'un kahramanlığı ve Robin Hood'un halkın haklarını korumak adına erke karşı verdiği mücadele Ortaçağ özlemini artıran simgeler olmuşlardır. Gerçek Ortaçağ'ın resmi ise zorba derebeylerinin şato duvarlarına yaslanmış olan harabe evler, sokaklarından pisliğin ve çamurun eksik olmadığı mahalleler ve korkunç salgın hastalıklarla anımsanmaktadır. Sefaletin ve fakirliğin diz boyu olduğu kişisel temizliğin önemsenmediği ve aşırı nüfusun varlığı veba denilen yüzyılın hastalığını tetiklemiştir. Bu hastalık yüzünden 1350'li yıllarda Avrupa nüfusunun üçte biri telef olmuştur. Dönemin yazarları ve düşünce üreticileri Avrupa'daki gündelik hayatı ilginç bir şekilde resmetmişlerdir. Nüremberg Kentinde kanallar nehre üstü açık bir şekilde ulaşmaktadır. Buradan yayılan koku ise dayanılmaz bir hale gelmiştir. Özellikle yaz aylarında nehirdeki suyun çekildiği anlarda pislik yığılmasından duyulan rahatsızlık ancak arabalarla pisliğin sur dışına atılması ile hafifletilebilmiştir. Paris'te ise kentin dışına atılan pisliklerden dolayı muazzam yığınlar oluşmuştur. Düşmanlar ancak pislik kümelerinin tepesinden kente saldırabilmekteydiler. Ortaçağ kentlerinde dışkının ortadan kaldırılması; ırmağa atılması, kuyulara gömülmesi ya da kentten uzaklaştırılması ile gerçekleştirilmekteydi. O günlerde önemli olan sağlık kaygıları değil kolaylık olmuştur. Londra'daki Fleet Irmağı on bir genel tuvaletin lağım kanalının kalıntılarını toplamaktaydı. O günü resmeden yazarlara göre, Fleet Irmağı Fleet sokağına dönüşmüştür. Koku öylesine derin bir hale gelmiştir ki keşişler diğer birçok keşişin ölümünden sorumlu tuttıkları ırmağı, parlamentoya şikâyet etmişlerdir. Tüm Avrupa'da insanlar burunlarını dayanılmaz kokudan arındırabilmek için çiçek yapraklarını ceplerinde taşımaya adet haline getirmişlerdir. Kokuları hafifletmek için keşişlerin kullandığı tütsüler ise aranılan hoş kokular arasında olmuştur (Julie, 1997).

Şatolarda, Gardrob adı verilen, duvarlara dik oyulmuş, iki metre eninde küçük oturak mekânları yer almaktaydı. Genellikle surların üzerine veya ziyafet odalarının yanı başına yerleştirilmişlerdir. Şömine veya mutfak bacasının üstüne yerleştirilerek oturma ısıtıldığı örneklerle rastlamak da mümkündür. Gardrob'un yüksek yerlere konulması fikri Romalı'lardan alınmış ve böylece geri sıçrama işi çözülmüştür. Ancak yıllarca kullanım sonrasında hendeğin dolması sebebi ile şatodaki kokular dayanılmaz hale gelmiştir (Julie, 1997).

Resim 4. İsviçre'deki Bir Şatoda Bulunan Gardrob

Ortaçağ Avrupa'sında mahremiyet imtiyazlı kişilerin sahip olduğu bir lüks olarak algılanmaktaydı. Belçika'daki Ghent Şatosunda her odanın bir gardrobunu bulmaktadır. Genel kullanım amaçlı gardroblar ise surların üzerinde ve ikişer kişilik olarak yapılmıştır. Gardrobların pislikleri şato çevresindeki su dolu hendeğe düşmektedir. Böylece düşmana karşı pislikten bir set oluşturulmuştur. Kimi zaman düşman saldırıları sırasında gardroblar surların zayıf noktası olarak da görülmüştür. Korkunç kokulara rağmen çok az sayıda kahraman düşman askerleri gardrobun deliğinden şatoya sızabilmişlerdir (Julie, 1997).

Resim 5. Belçika'da Ghent Şatosunun Gardrob'u

Ortaçağ'ın sonlarına doğru kutulu oturaklar zenginler arasında sıklıkla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Kutulu oturak, hacet giderenin çömelmek yerine oturmasına olanak verecek şekilde ahşap bir kutu içine yerleştirilmiş olan bir oturaktan ibaret olmuştur (Vigarello, 1996).

Paris'te bazı kent evleri, iki binayı ikinci katta birleştiren köprü helalarını paylaşmışlardır. Bu tuvaletlerde tüm pislikler zemine dökülmekteydi (bkz. Resim 6). Bazıları sadece ikinci kata asılmış alttan ise ahşap direklerle desteklenmiş son derece basit yapılarıdır ve ciddi tehlikeler doğurduğu anlaşılmaktadır. Andreuccio ikinci kat helâsını kullandığı bir sırada zeminde çürümüş ahşap tahtaları

kırılmış ve birkaç metre aşağıdaki lağım çukuruna düşmüştür. Acilen arkadaşları ile buluşması gerektiği için temizlenme ihtiyacı hissetmeden buluşma noktasına gitmiştir. Kendi kokusundan rahatsızlık duymamasına karşın arkadaşları bu kokuya dayanamamış ve çeşme havuzunda onu yıkayıp çiçek yaprağı vermişlerdir (Vigarello, 1996).

Resim 6. Bir Ortaçağ Fransız Helasının Tehlikeleri

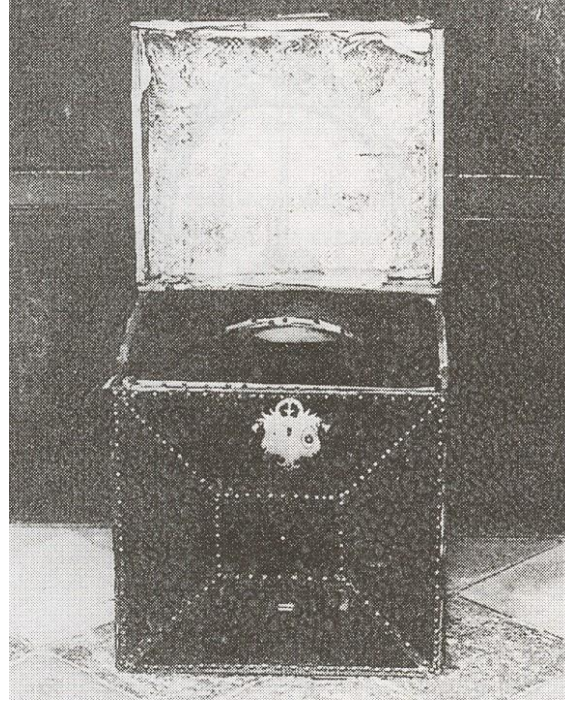
1449 yılında Thomas Brightfield sarnıca dolan tazyikli yağmur suyunu, bir boru aracılığıyla taşan tuvalete akıtan bir mekanizma tasarlamıştır. Maalesef tasarım taşmayı engelleyecek bir valfi içermediğinden kötü kokuları yok etmeyecek basitlikte kalmıştır (Julie, 1997).

Ortaçağın sonlarında ve Rönesans'ın uzun zaman dilimlerinde yıkanmak ve boşaltım araçlarını geliştirmeye gayret etmek gibi vücuda aşırı dikkat göstermeyi gerektiren eylemler ya dinden çıkmak ya da görgüsüzlük olarak nitelendirilmiştir. Bu anlamda temizlik anlayışının bu dönemde gelişmesi yavaş olmuştur (Vigarello, 1996). Rönesans düşünce üreticileri hayali ideal kent planı yaratmakta ustalaşmıştır. Pek çok kent planı Ortaçağın ateşli silahlarına karşı korunmak için surlar ve köşelerinde burçlar yer alacak şekilde tasarlanmıştır (Halaç, 1997).

Leonardo Da Vinci ise su kıyasında bir kent tasarımı öngörmüştür. Ona göre nehrin, yerleşim alanlarına ulaşmadan kollara ayrılarak adalar oluşturması sağlanmalıydı. Böylece su ile doğal bir engel oluşturularak savunma sağlanabilecekti. Ancak korunmanın yanı sıra en önemli tasarım etkeni, hijyen ortam sağlama istenci olmuştur. "Akan su kir tutmaz" diyerek, kentin ve bireysel temizliğin temelini nehir ile kurmayı arzulamıştır. Maalesef, mümkün olmayan bir tasarı olarak kalmıştır (Halaç, 1997). Da Vinci tuttuğu günlüklerde kalabalık kentlerin sorunlarını ele almış ve çeşitli çözümler önermiştir. Pislik sorununa bulduğu çözüm pek çok sayıda tuvalet yapılması olmuştur. Tasarımını şöyle betimlemiştir: "Tuvaletin oturacak yeri turnike gibi dönebilmeli ve karşı ağırlık kullanılmasıyla ilk pozisyonuna dönebilmeli; ve tavanda çok sayıda delik olmalı ki, içerdikilerin soluk alması mümkün olsun." (Aries ve Duby, 1988).

Da Vinci bunların dışında, merdiven boşluğunun tuvalet olarak kullanılmasını önlemek üzere, spiral merdivenlerin yapılmasını önermiştir. Da Vinci kendi kentini şöyle betimlemekteydi: "Tuvaletler, ahırlar ve bunun gibi pis kokulu yerler, yer altı geçitleriyle boşaltılır. Bir kemerden diğerine 300 brachia'lık bir mesafeye yerleştirilen her bir pasaj, üstündeki sokağa açılan deliklerden ışık alır. Ve her bir kemerde spiral bir merdiven bulunmalıdır; yuvarlak olmasının nedeni, kare olanların köşelerinde bir takım tecavüzkar eylemlerin işleme olasılığının yüksek oluşudur. Daha ilk bölümde, tuvalet ve pisuarlara giriş kapısı olmalıdır ve bu merdiven caddenin üst bölümünden alt bölümüne doğru inmelidir. Yer olarak denize ya da büyük bir ırmağa yakın bir mahal seçilmelidir, böylece kentin pislikleri taşınabilecektir." (Carcopino, 1940).

Da Vinci'nin dedikleri o dönemde çok fazla önemsenmediği için oturakların kullanımına devam edilmiştir. Artık oturaklar metal ve topraktan yapılmayıp kişinin konumunu simgelemiştir. I. James'in gümüş bir oturağa sahip olduğu bilinmektedir. Kardinal Mazarin ise cam bir oturağın ipek, kadife ve altından püskülleri olan bir altın bant ile süslenmiş halini kullanmıştır. XIV. Louis kendi kişiliğini yansıtan gösterişli, kraliyet armalarıyla süslü altın bir oturağa sahiptir. Ayrıca yolculuklar ve savaşlar için yedek oturaklara sahiptir. Akşam şölenlerinde de soylu hanımlar gidip erkekler yemek odasında yalnız kaldıklarında oturakları gelmiş böylece sohbetleri yarım kalmamıştır (Julie, 1997).

Resim 7. İngiltere Kralı II. James'in Kullandığı Kutulu Oturak

On yedinci yüzyıl kent sakinleri de tıpkı ataları gibi genellikle pisliklerini pencereden aşağıya, sokağa fırlatmışlardır. Tiksindirici ve keskin kokulara uzun zamandır alışkın olmasına karşın, halk daha fazla dayanmamıştır. VI. Edward'ın krallık döneminde, Parlamento'dan bu pisliği taşıyacak kanalizasyon sistemi yapılması istenmiştir. Ancak hiçbir girişimde bulunulmamıştır (Julie, 1997).

Avrupa kentlerinde Roma dönemi adeti olan oturaktaki pislikten pencereden sokağa boşaltılarak kurtulmuşlardır (bkz. Resim 8). Sokaktan geçenlerin bu durumdan kaçınabilmesi için de boşaltımı yapanlar uyarılmışlardır. Fransız bir kadın bu uyarıyı "*gardez l'eau*" şeklinde yapmıştır. İngilizlerde ise bu söz "*gardyloo*"ya dönüşmüş ve tuvaletin "*loo*" diye adlandırılmasına sebep olmuştur. İngilizler bu uyarıya genellikle "*Tanrı sizi esirgesin*" sözlerini de eklemişlerdir. İtalya'da ise "*Fenerinizi uzak tutun*" uyarısı kullanılmıştır. Centilmen erkekler ise kadınların sol tarafından yürüyerek pencerelerden gelecek olan bu tehlikelere karşı onları korumaya çalışmışlardır. (Tutel, 2001). Bu adetin bugün de sürdüğü bilinmektedir.

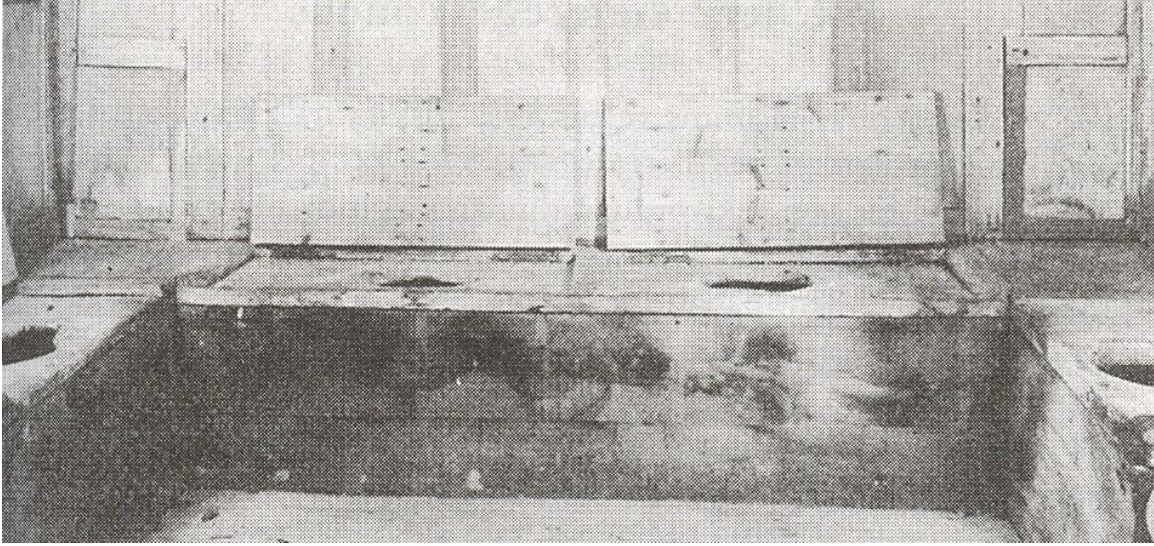

Resim 8. Times Of The Day'den (Günün Zamanları)

Bazı kent sakinleri ise oturağın içindeki malzemeyi boşaltmak yerine onu sokağa fırlatmayı tercih etmişlerdir. Bu tehlike nedeniyle sokakta yaşanan kaos, Paris yetkililerinin 1395'te oturakların sokağa fırlatılmasına yasak getirmesine sebep olmuştur. Ancak Fransızlar bu uygulamayı 17. yy'a kadar sürdürmüşlerdir. Versailles Valisi, bir bildiri yayınlamış ve bu bildiri "bütün halk insan dışı ve her türlü pisliği pencereden fırlatmaktan men edilmiştir" denmiştir (Chapman, 1992).

Bu sorunlardan kurtuluşun yolu, tuvaletin geliştirilmesi olmuştur. Temizlik alışkanlıkları ile tuvalet yavaş yavaş günlük yaşamın içine girmiştir ancak yaygın kullanımı 19. yy.'ın sonuna kadar gerçekleşmemiştir.

1500'lere gelindiğinde, tuvaletin ortaya çıkışı, yüksek sosyete mahremiyet konusundaki tutumda önemli bir değişimi simgelemiştir. İlk tuvaletler, tahtayla örtülmüş oturaklardan ya da tabureli oturaklardan oluşmaktaydı. Bunlara sahip olan imtiyazlı kişiler, kapalı kapılar ardındaki mahremiyete önem vermekteydiler. Doğanın çağrısına uyarken oluşan görüntü ve sesler artık bir izleyicinin gözü önünde gerçekleşmeye başlamıştır. Avrupa aristokrasisi tedricen odalarına küçük bir oda eklemeye başlamıştır. Fransa Burgundy Dükünün şatosunda ve Paris'te Saint-Genevieve yakınlarında tuvaletlerin varlığını kaydedilmiştir (Julie, 1997).

Resim 9. İngiltere Somerset'teki Altı Oturma Yeri Olan Hela (1800 Ortaları)

Kraliçe Elizabeth'in çok sevdiği vaftiz oğullarından biri olan Sir John Harington (1516-1612) "mis kokulu" olarak nitelendirilen Ajax'ı icat etmiştir. Harington, işleyen parçaları olan ilk tuvaletin mucidi olarak da bilinmektedir. *Metamorphosis of Ajax* (Ajax'ın Başkaları) adlı kitabında, icadını güzel kokması için bir deniz kadar bol suya ihtiyaç duymayan sadece yarım tonluk bir sarnıç suyun yeterli olduğu bir araç olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu kitapta; yönergeler, maliyet ve güçlü Ajax'ın yapılabilmesi için gereken malzemelere ek olarak, bir tuvaleti inşa edebilmek için çok önemli bir araç olan bir şema da bulunmaktadır. Harington'ın icadı toplum tarafından hemen benimsenememiştir. Vaftiz annesi bile bu icadı denememiş hatta Harington'ı kötü zevki nedeniyle saraydan uzaklaştırmıştır (Donno, 1962).

On sekizinci yüzyılda, dünya tarihindeki en büyük düşünürlerin bir bölümü yetişmiştir. Jefferson, Rousseau ve Voltaire, siyasal ve toplumsal özgürlüğe ilişkin modern inançların biçimlenmesini sağlamışlardır. Ne yazık ki, bu isimler insan pisliğinin imha yöntemlerinin gelişmesine çok az katkı yapmışlardır (Aries ve Duby, 1988). Dolayısıyla, on sekizinci yüzyıl aynı zamanda hiçbir yere atılamayacak kadar çok insan dışkısının olduğu bir dönem olmuştur. Oturaklar, koltuklu oturaklar ve tuvaletler eldeki boşaltım seçenekleri olmayı sürdürmüştür. Londra kanallarında ve sokaklarında kasapların bıraktığı hayvan leşleri, pencerelerden atılan insan pislikleri ve kentteki her evden çıkan çöpler birikmiştir. Sokaklardaki çöp temizlenir temizlenmez, yerine daha da çoğu birikmiştir. Temizlik işçileri, süprüntüyü arabalarla, Londra 'ya gelen ziyaretçileri selamlayacak şekilde, kent sınırları dışına taşımışlardır. (Emiroğlu, 1996).

1710'lar, Viktorya çağının başlamasından önce, bir geçiş dönemidir. Doğanın çağrısına uymak konusunda mahremiyet, on sekizinci yüzyıl Batı toplumunun beklentilerinde süreklilik kazanmıştır. Oturak ya da koltuklu oturakları içeren kapalı tuvaletler, XIV. Louis'in memleketi oturakta oturur halde yönetme uygulamasının yerini almıştır (bkz. Resim 10). Ünlü mobilya imalatçıları, oturağı gizleyecek türde parçalar tasarlamışlardır. Hepsinin içinde daha çok öne çıkan ise, Londra'ya hizmet veren ana kanalizasyona daha çok evin bağlanması olmuştur. İlkel klozetler (kanalizasyona bağlı ev içi tuvaletleri) zengin evlerinin bir bölümüne yerleştirilmiştir. Son olarak, yüzyılın sonlarında bir valfi olan ve on dokuzuncu yüzyıl tuvaletinin müjdecisi olarak sayılan ilk klozet icat edilmiştir (Donno, 1962).

On sekizinci yüzyıl sonu, bedensel işlevlere yönelik tutumda bir değişime sebep olmuştur. Bedensel işlevler o zamana değin doğal ve kaçınılmaz olarak görülürken, artık saklanması ve görmezden gelinmesi gereken bir şey olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ünlü Hepplewhite ve Sheraton tarafından yapılan mobilyalar, uygunsuz oturak için gizlenme yerleri olarak hizmet etmiştir (Julie, 1997).

Resim 10. Fransa Kralı XIV. Louis Kutulu Oturağında Otururken

3. TUVALETİN KONUTA GİRİŞİ

İngiltere Kraliçesi Anne'nin (1665–1714), Windsdor Şatosu'ndaki giyinme odasının bir köşesine inşa edilmiş bir WC'si vardı. Oturma yeri mermerden yapılmıştı. Su, pisliği aşağıya, helâ çukuruna götürmekle birlikte, U borusunun ve valfin olmaması, tam anlamıyla temizlenmemesine ve aşağıdaki lağım kanalının kokusunun sürekli olarak yukarıya kaçmasına sebep olmuştur (Chapman, 1992).

Evlerde WC 'lerin ortaya çıkışını, on sekizinci yüzyıl insanların çoğu kuşku ile karşılamışlardır. Yazar Horace Walpole, WC' si olan bir kişinin ahlaki açıdan yozlaşmış olduğuna inandığını belirtmiştir. 1760'da Aelia Laelia Chudley'in evine yaptığı bir ziyareti betimlerken şunları söylemiştir: "Her yatak odasında her türlü gariplikler ve aletler: Delikli, pirinç saplı ve vanalar, vesaireler ile büyük maun çerçeveler – öyle ki, sonunda hayatımda gördüğüm *en gevşek* ailenin bunlar olduğunu söylemekten kendimi alamadım!" (Donno, 1962).

1700 sonlarında gerçek çağdaş temizlik olanakları gelişmeye başlamıştır. Basit klozette yapılan gelişmeler, sonraki yüzyılın çağdaş tuvaletini oluşturmuştur. Alexander Cummings tarafından yapılan bir icatla başlayıp, Joseph Bramah'ın düzenlemeleriyle bu icadın doruğa ulaşmasıyla kokusuz bir tuvaletin ortaya çıkması sağlanmıştır (Julie, 1997).

1775'te Londralı bir saat yapımcısı olan Alexander Cummings, sifonlu bir tuvalet için ilk patenti almıştır. Tasarımı büyük ölçüde Sir John Harrington'ın iki yüzyıl önceki acemice icadının geliştirilmiş hali olmuştur. Cummings'in tasarımı Harrington'un suyun akışını kolaylaştırmak için ağırlık merkezinden yararlanmasına dayanmıştır. Fakat daha önemlisi Cummings, çanak ile dışarı giden borular arasındaki alanı güven altına alacak bir valf sifonu kullanmak gibi parlak bir fikir geliştirmişti. Kapalı sistem daha az koku anlamına gelmekteydi. (Julie, 1997).

Yeni su sistemli klozetler hemen o anda başarı kazanmamıştır. Yozlaşma korkusunun yanı sıra, koltuklu oturağın ve oturağın denenmiş ve kanıtlanmış geleneğinden kopmak istemeyen insan sayısı oldukça fazla olmuştur.

Hindistan'da Joseph Bramah, tuvalete önemli katkılar yapmıştır. Çanağın içinin temizlenmesini sağlayan suyun çanağın içinde yaptığı burgu hareketi ve gelişmiş kapakçık sistemi onun sayesinde bugün kullanılabilir. Cumming'in WC'sinde mekanik kol çekildiği zaman kayarak açılan kapakçığın tasarımında sorun bulunmaktaydı. Su sistemli klozetlerin sayısı az olup, bu klozetler de ana binadan ayrı dışarıda olan tuvaletlere konulmuştur. Kapakçıklar soğuk hava nedeniyle zarar görmüş, donmuş bu nedenle de yığınlar oluşmuştur. (Donno, 1962).

1778 yılında Bramah menteşeli kapakçık tasarlamış böylece çanağın boşaltılmasından sonra ardından kalan alanın mühürlenmesini sağlamıştır. 1797'ye kadar Bramah altı bin su sistemli klozet üretebilmiş ve İngiltere'nin 8 milyonluk nüfusuna göre bu rakam az kalmıştır. Sayının bu kadar az kalması Londra'nın standart bir kanalizasyon sisteminin olmamasından kaynaklanmıştır. (Tezde Julie gözüküyor) Yani ardışık mahallelerde bile sistem tasarımı birbirinden farklı olmuştur. Joseph Bramah ise hidrolik pres ve kilidi icat etmiştir. Su sistemli klozet, doksan sekiz yıl boyunca alternatif olmamıştır. (Donno, 1962).

Avrupa ve Kuzey Amerika'da bir dizi çiçek, kolera ve tifo salgınının patlak vermesine değin, halk temizlik kurallarını ne dikkate almış, ne de böyle bir ortamı geliştirmeye çalışmıştır. Salgın hastalıkları denetim altında tutma aracı olarak yapılan temizlik nizamnameleri oluşturma konusundaki ağır gelişme, bilim dünyasındaki pislik ile hastalık arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığı şeklindeki tartışmadan kaynaklanmaktaydı. 1845'te, İngiliz Doktor John Snow, bir kolera salgınının, mahalledeki su kaynağına lağım karışması sonucu patladığını saptamayı başarmıştır. Snow' un savını destekleyecek somut kanıtlar olmadığı için, ulaştığı sonuç kulak ardı edilmiştir. Hastalık ile temizlik arasındaki bağlantı kanıtlanmaksızın, İngiliz yasa yapıcıları kanalizasyon inşasıyla ilgili bir yasa yapmak yoluyla yurttaşların mülkiyet hakkını engellemekten kaçınmışlardır. Mümkün olduğu zaman, örneğin bir yangından sonra kent planlamacıları bölgenin yeniden inşasında kanalizasyonu öngörmüştür. Ne ki, bilim pisliğin hastalıkla bağlantısını kanıtlamayı başarana kadar, ancak küçük değişiklikler gerçekleştirilebilmiştir. Sonunda 1883'te bilim adamı Robert Koch, kolera mikrobunu mikroskopla inceleyerek, pek çok temizlik reformu yanlısının savduklarını doğrulamıştır (Vigarelo, 1996).

Kanalizasyon ve tuvaletler zengin ve orta sınıf mahallelerinde yaygınlaşırken maalesef yoksullar yaşadıkları kötü apartman veya arka bahçelerindeki tuvaletleri kullanmak zorunda kalmışlardır. Paris'te bu apartmanların lağım kuyuları 2300 araba ile taşınarak ancak temizlenebilmiştir. Limoges'te ise gelişme yaşanmamış, açık lağım ve çöp ortaçağdaki gibi oluklar ile toplanmaya devam edilmiştir (Julie, 1997).

Paris'in nüfusu arttıkça, küçük ortaçağ sokakları ve binalarının modernizasyonu bir zorunluluğa dönüşmüştür. İmparator II. Napolyon (1808-1873), 1800'lerin ortasında büyük bir ordunun geçişini mümkün kılacak şekilde sokakların genişletilmesi için Paris'in yeniden biçimlendirilmesini desteklemiştir. Opera Binası ve Les Halles (pazar) bu dönemde inşa edilmiştir. Daha önemlisi, 1870'e gelindiğinde, 805 kilometrelik kent sokaklarının büyük bölümünün altında kanalizasyon yapımı tamamlanmıştır. O dönemde kanalizasyon deşarjı, pisliğin Seine nehrinin alt kesimlerinde yaşayan nüfusa taşınmasına sebep olacak şekilde nehre yapılmıştır (Julie, 1997).

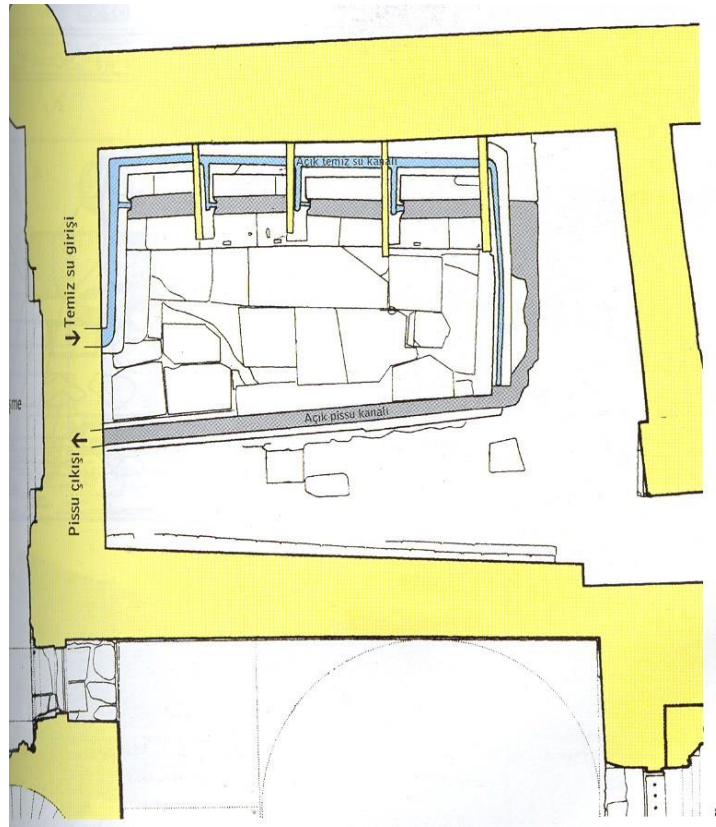
İngiltere'de Manchester şehrinde evlerde, yüzyıl sonuna kadar pisliklerin biriktirildiği varillerin evlerin önüne yerleştirilmesi ile oluşturulan "kova sistemi" olarak adlandırılan bir sistem kullanılmıştır. Hasta kişilerin evlerinin önüne ise halkı uyarmak amacıyla özel renk ile ayrıştırılmış variller konulmuştur (Julie, 1997).

19. yy'da ise kapağı açıldığında müzik çalan kutulu oturaklar kullanılmıştır. Böylece dikkatin eylemden uzaklaşıp müziğe yönelmesi amaçlanmıştır. İnsanların bu eylemi utanç verici bulması nedeniyle yaşadıkları endişe de müziğin hacet giderme sırasındaki gürültüyü bastırması ile son bulmuştur (Julie, 1997).

Cummings ile Bramah'ın dünyayı sarsan icatlarına dayanan üç İngiliz girişimci, ayakta kalabilir bir sanayi olarak tuvalet kavramını yerleştirmişlerdir. Tesisatçılığın bu üç silahşörü George Jennings, Thomas Crapper ve Thomas Twyford olmuştur. İngiltere'nin en başarılı tuvalet tüccarları olmayı başarmışlardır. Özgün bir sistem tasarlamaktan çok, bu on dokuzuncu yüzyıl mucitleri her bir sorunu çözene kadar mevcut "Bramah" sistemi üzerinde oynamışlardır (Donno, 1962).

George Jennings, çanaktaki pisliğin temizlenmesini sağlayan suyun basıncını artıran sifonlu bir klozet tasarlamıştır. Thomas Crapper da gürültüyü azaltan ve suyu tutan sarnıçla bağlantılı olan bir çekme zinciri tasarlamıştır. Twyford da tuvaletin görüntüsünde değişiklikler yapmıştır. Klozetin metal parçalarını kapatan tahta koltuğu kaldırmış bu mekanizmayı bir porselen içine yerleştirmiş böylece hem temizliği kolaylaştırıp işlevselliği sağlamış hem de estetik bir çanak sunmuştur. Bu klozetlerde çiçek, aslan ve yunus motifleri kullanılmıştır (Julie, 1997).

19. yy sonlarında evlerdeki tüm oluklar, mutfaklar, banyo küvetleri ve su sistemli klozetler lağım kanalına akan tek bir ana boruya bağlıydı. Olukların valfleri olmadığından ve havalandırma sistemi de bulunmadığından koku ve bakteri eve sızıntısı artarak devam etmekteydi. Otellerde ise otel müşterilerinin kattaki tuvaletin nerede olduğunu sormalarına gerek kalmamıştır kokuyu takip etmeleri yeterli olmuştur (Julie, 1997).

Resim 11. Temiz ve Pis Su Bağlantıları

Lağım kokularının delikten gelmesi 19. yy insanının alışkın olmasına rağmen rahatsız edici olmuştur. Tesisatçılar borulardaki çatlakları bulabilmek için nane yağı kullanmışlardır. Nane kokusunun pis kokunun önüne geçtiği kısımda çatlağın olduğunu anlamışlardır. Kötü tasarım ve havalandırmanın olmaması bu borularda metan gazının birikmesine bu da ev sahipleri ve tesisatçıların tehlikeye düşmelerine sebep olmuştur. Tesisatçılar ya çalışırken kaptıkları mikrobik hastalıklar ya da patlamalar sonucunda ölme riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Lağım kanalında olan fareler tesisatçılar için güven kaynağı olmuş, her şeyin yolunda olduğunu ifade etmiştir. Ölü farenin kanalda görülmesi ise buradaki havanın zehirli olduğunu ve hatta patlama bile olabileceğini işaret etmiştir. Su sistemli ilkel klozetler su kaynaklı olan kolera gibi hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Kanalizasyona bağlı evler bile ilk lağım kanallarının tuğladan yapılması ve akışlarının çok yavaş olması nedeniyle hastalık tehlikesi ile karşı karşıya olmuşlardır (Julie, 1997).

Daha gelişken bir su sistemli klozet arayışının yanıtı, ünlü Thomas Crapper'den gelmiştir. 1884'te "Valsiz Pis Su Önleyici" adını verdiği buluşuyla tuvaletlerdeki valf sistemini mükemmelleştirmiştir. İsminden de anlaşılacağı gibi, Valsiz Pis Su Önleyici, gevşek takılmış valfler sayesinde sarnıçtaki su kaybını önlemekteydi. Crapper'in tasarımındaki yenilik, suyun kaygan bir valfe gerek kalmadan

otomatik olarak yeniden dolması olmuştur. Sarnıcın üzerindeki dairevi özel bölmeye bağlanmış olan çekme zinciri, çekildiği zaman suyu serbest bırakmaktaydı. Su bir borudan gelmekte, bu arada borunun havasını boşaltmaktaydı. Suyun hareketinden doğan basınç, suyu taşkın bir biçimde çanağa göndererek sarnıç tankını boşaltmaktaydı. Tankın içindeki su tümüyle boşalana değin kullanıcının zinciri tutması gerekmediğinden, Çek ve Bırak adıyla tanınmıştır. Buluşunun temizlik ve sağlık alanındaki önemi, Thomas Crapper'a kraliçe adına bir şövalyelik kazandırmıştır (Julie, 1997).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anlaşılabildiği üzere, insanoğlu tuvalet sorununa çareyi beş bin yılda bulabilmiştir. Tüm dünyada M.Ö. 3000 yıllarından günümüze kadar, tüm Dünya'da helanın evrimini yani klozetin icadına kadar olan süreç ve bu klozetin konutun içine nasıl girdiği görülmektedir. Bu zaman zarfında Mezopotamya ve Minos'ta tuvalet çözümünde ileri medeniyet göstergeleri mevcutken, Yunanlılar'ın sadece üst sınıf olanlarının evlerinde oturaklı tuvaletler varken geri kalanının ise doğanın kucağında işlerini halletmiş, Mısır ise temizlik konusunda sınıfta kalmıştır. Su kanalları ile ünlü Roma'da lağım sistemine bağlantı yapamayan halk genel hacet merkezlerini tercih etmiştir. Ayrıca oturakla işini görenlerin de neyseki sokaktan geçenleri uyarmalarıyla oturak içindekiler ve hatta bazen oturak bile sokak ile buluşmuştur. Ortaçağ'da nehirler pislik sokaklarına dönüşmüş olarak resmedilmiş, şatolarında ise gardrob denilen bölmeler şato duvarına dışarıdan eklenmiş, buradan dökülüp aşağıda toplanan malzemelerle de şato savunulmuştur. Paris'te tehlikeli bir girişim olarak 2 evi birbirine bağlayan köprü olan yapılardan düşenleri, köprü altındaki birikinti kucaklamıştır. Su kıyısında kent tasarımı ve tuvalet boşlukları bile kullanılacak kadar fazla sayıda tuvalet yapılması gibi Leonardo Da Vinci'nin tuvalet sorunlarına farklı çözüm önerilerine pek kulak asılmamıştır. 1500'lerde ilk tuvaletlerin tahtayla örtülü veya tabureli oturaklar olarak ortaya çıkmaya başlaması önemli değişimlerin başlangıcı ve kanıtı niteliğinde olmuştur.

16. yy'da Sir John Harington ilk tuvaletin mucidi denilebilir fakat icadı ne yazık ki on altıncı yüzyıl toplumunca benimsenmemiştir. Hatta vaftiz annesi bile onun tuvaletini denemeyi reddetmiş ve onu sarayından uzaklaştırmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde oturaklar, koltuklu oturaklar ve tuvaletler eldeki boşaltım seçenekleri olmayı sürdürmüştür. Londra'da kanallarda biriken tüm pislikler temizlik işçileri tarafından arabalarla, Londra 'ya gelen ziyaretçileri selamlayacak şekilde, kent sınırları dışına taşınmıştır. Aristokratlar tuvaletleri kullanmak konusunda gönülsüz davranıp, tahtı simgeleyen süslenmiş kutulu oturaklarını kullanmaya devam etmişlerdir.

İlk tuvalet, içeriye taşınmış ve bir köşe nişi ya da mahremiyet duygusuyla küçük bir dolaba yerleştirilmiş oturaklardan pek ileri geçememiştir. Sifon ve lağım kanalı bağlantısı gibi ihtiyaçlar nedeniyle pahalı gözükten WC'ler ancak birkaç zenginin evinde mevcut olabilmıştır.

Tuvaletin tüm tarihi boyunca öncelikle Sir John Harington'ın, sonra Alexander Cummings, Joseph Bramah'ın çalışmalarına ek olarak George Jennings, Thomas Crapper ve Thomas Twyford'ın tesisat çözümleri sayesinde günümüz tuvaletinin adımları atılmıştır.

Her yanı saran pislik ve kokulara rağmen ancak günümüzden sadece yüz yıl önce, şu andaki kullanımımızın altlığı oluşturacak klozetin bulunduğu görülmektedir. Bugün ise kokusuz klozetleri imal ederek, onu tam bir oturak haline getirmiş bulunmaktayız.

KAYNAKLAR

- Aries, P ve G. DUBY G. (1988) A history of Private Life: Revelation of the Medieval World. *Harvard Press*
- Carcopino, J. (1940). Daily Life in Ancient Rome. *Yale University Press*.
- Chapman, R. (1992). A Stone Toilet Seat Found in Jerusalem in 1925. *Palestine Exploration Quarterly*, Sayı 124
- Donno, E. S. (1962) Sir John Harington's a New Discourse of a Stale Subject, Called the Metamorphosis of Ajax, Columbia University Press
- Emiroğlu, K. (1996). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi

- Tutel, E. (2001). Tuvaletin Tarihi. *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı 214, İstanbul: İletişim Yayınları
- Vigarello, G. (1996). *Temiz ve Kirli*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Halaç, H. (1997). *Hayal/et Ülke/li/ler ve Mimarlık*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997
- Julie, L. H. (1997). *Tuvaletin Sosyal Tarihi*, İstanbul: Milliyet Yayınları
- Naumann, R. (1985). *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi